

Nekaj Kosovelovih uglasbenih

Za uvod k prispevku bi rad navedel nekaj podatkov in misli o razmerju celotne Kosovelove družine in pesnika še posebej od glasbe. Oče Anton si je že zgodaj iz svojih prihrankov kupil klavir, nekaj last skladatelja Hrabroslava Volariča. Kot učitelj se je z družino selil po Krasu, služboval je v Sežani, Pliskavici in nazadnje v Tomaju. V družini je vzgajal ljubezen od slovenščine, knjige in glasbe, v vseh krajih je prizadevno in uspešno vodil pevske zборе. Ena izmed hčera, Karmela, je študirala v Ljubljani, Trstu in Münchnu klavir, postala odlična pianistka in nastopala na samostojnih koncertih doma in v tujini. Druga, profesorica Anica, je ob redni zaposlitvi na gimnaziji iz naklonjenosti do te umetnosti poučevala slovenščino tudi na srednji glasbeni šoli v Ljubljani.

Da je bil tudi Srečko glasbeno nadarjen in izobražen, pričajo že naslovi nekaterih njegovih pesmi, npr. *Lirični piano, Trije svetli akordi, Klavir v jutru, Nokturno, Godba pomladi, Svetli akordi klavirja, Polton v molu, Skica na koncertu*. Zadnja od navedenih pesmi je primer ubragna spoja besedne in glasbene umetnosti, po Kosovelu obe iščeta iracionalnih sanj, globin in neskončnosti; v pesmi pa je navzoča tudi tretja, likovna dimenzija, saj učinkuje na nas kakor kakšna ekspresionistična črno-bela grafika:

*Ves poln sanj je črni klavir,
ko da globina mrakov
v njem se zrcali.*

*Za njo je sprostrl
bele roké pianist.*

*Tiho,
ko da na črnem
marmornem jezeru
odplavala laboda bela sta
neskončnosti iskat...*

Prav tako dokazuje pesnikovo muzikalnost prva polovica *Nokturna*; v njej avtor s kičevito klavirsko igro ponazarja notranjo asociacijo med rodnim Krasom in Beethovnovim obrazom ter prek obeh izraža narodno in socialno bolečino po italijanski zasedbi Krasa in obale:

*Razbijam svoj beli Kras
z muko razbijam ga
in mislim na Beethovnov obraz.*

*Pianist sem z železnimi rokami.
Kras se lomi, zemlja krvavi,
a dan se ne zdrami.*

Sledijo naj oznake nekaterih Kosovelovih uglasbenih pesmi. *Mati čaka*, trikitična lirska pesem, je nastal ob materini prisrčni navadi, da je na počitnice prihajajočima študentoma, Srečku in Anici, ki sta morala peš prehoditi pot od Sežane do Tomaja, pod noč na okno v nadsotropju tomajske šole postavljala svetilko — luminček. (Motiv luči — vodnice v temi nas spominja na antično dvojico Hero in Leandra v Grillparzerjevi tragediji.) Ta luč ima v Srečkovi pesmi simboličen pomen: življenje mu je podobno tavanju po temi, sam se v njem počuti popotnika in tujca, da bi najrajši umrl; mati — njo istoveti z lučjo — pa mu pomeni edino in zadnje toplo in varno zavetje.

Richepinov motiv — gre za svobodno prepesnitev besedila bohemskega francoskega poeta Jeana R. (1849-1927) — prav tako vsaj posredno izraža Kosovelovo navezanost na mater. Vsebuje več trivrstičnih kitic in je zvrstno lirska balada. Pripoveduje o okrutnem dekletu, ki je fantu velelo, naj ubije svojo mater in ji do roka prinese njeno srce. Ko se je fant v teku vračal k dekletu, se je spotaknil in padel, na tla je padlo tudi materino srce. In to srce ga je v svoji nesebični in odpuščajoči ljubezni zaskrbljeno vprašalo: "Si se ranil hudó, moj sin?"

Jesensko jutro, kratka, dvokitična lirska pesem, je impresija in hkrati izpoved. Impresija kraške

vasi in jesenskega jutra, ki ga Kosovel označuje s prilastki sivo, mrzlo, temno, ter zvoná, ki se oglašá v to jutro. Pa izpoved pritajenega strahu, da jutranji zvon tokrat matere ne bo prebudil k vsakdanjem delu, temveč jo našel negibno in mrtvo. V pesmi je zanimiv še stavek "Romar, pomisli!". V njem je samostalni romar dvo-plasten: kakor tujec v pesmi *Mati čaka* se lahko nanaša na poljubnega sočloveka ali na pesnika samega.

Ciklus *Moja mati* obsega tri v glavnem trikitične enote. Govori o razmerju mati — sin in o dveh različnih gledanjih na svet, slog se tu bliža ekspresionizmu. Sebe avtor imenuje "rudarja skrivnosti", saj v življenju odkriva gorje in prevare, za mater pa je značilno "hrepenenje vrto" in "sanje o mladem kralju" — sinu Srečku. — V drugi pesmi iz cikla najdemo pesnika z materjo na domačem vrtu v Tomaju, poletni zrak drhti, rože opojno dišé, toda med njima ne more steči beseda, kajti zaradi laži, ki jih je svet poln, pesnik "ne zna več govoriti." — Pred materjo pa je obmolknil, kakor se izpoveduje v tretji pesmi cikla, še zaradi nečesa: v svetu je spoznal tudi greh. Plemenito mater bi njegova grešnost pretresla in potrla. Razumeti ga more le samujoči topol ob cesti, iz katerega je vzletel črn ptič. Mati pa bo, ko bo zaslutila zapletena in bridka pota njegovega življenja, skušala sinu stati ob strani z iskreno molitvijo. Simbolika samujočega topola in črnega ptiča Kosovela povezuje z Murnom, lik ljubeče, požrtvovalne in plemenite matere pa spominja na Cankarja.

Vse je tiho je trikitična pesem s pokrajinsko impresijo in ljubezensko izpovedjo. Pričara nam nedeljsko poletno razpoloženje na Krasu z njegovimi barvami, zlato, zeleno, belo, sinjo, in predvsem s tišino, ki se stopnjuje. Tiha sta pesniku sonce in drevje, tišje steze in sence, najtišje pa visoko nebo in njegova ljubezen do dekleta. Pesem torej vsebuje dve razpoloženski prvini: vedrino in tišino, druga od njiju se stopnjema dviga od kraške zemlje s kolovozi do sinjega neba in ljubezenske íntime.

Kličem vas se od doslej označenih pesmi vidno razlikuje po snovi in ideji kakor tudi po obliki in slogu. Že na prvi pogled je videti, da gre za lirsko umetnino, izoblikovano v svobodnem verzu in izraženo v vznesenem slogu, vsebinsko-idejno pa za prehod od socialnega prevrata k človečanski ljubezni. S tem idejnim premikom

se ujemata tudi metaforika in metonimika: socialno sovraštvo in upor zoper izkoriščanje Kosovelu predstavljajo ogenj, vihar, potop, "zemlja teptana" in "strta evropska srca", humanizem kot nasprotje upora in splošnega uničevanja pa mu označujeta znova oživela in ozelenela travica ter vesoljna bratovska ljubezen. Pesem je izrazito ekspresionistična, ne konstruktivistična, zato kakor mnoge druge ne spada v *Integrale*.

Ko je Kosovel med svetovno vojno in po njej v Ljubljani študiral na realki in na univerzi, je živel kot primorski begunec v precejšnji revščini. Na univerzi se je pridružil tovarišem, ki so sodelovali v socialistično usmerjeni reviji Mladina. Zato je razumljivo, da v njegovem opusu srečujemo številne pesmi z družbeno tematiko, mednje spada tudi ciklus *Alarm*. Pesnik ubira ponoči pot po umišljeni cesti v svet. Evropa spi, delajo le po tovarnah in rudnikih. Ob trdem delu se v trpinah budé svetla pričakovanja in slutnje. Sirene radostno oznanjajo novega Človeka in novo Evropo. Pesnik se poslovi od dekleta, ki ga je moral za ljubezen prositi. Kot brat med brati se pridruži tisočerim vseh ras, ki stopajo v pravičnejšo prihodnost. Ciklus je zložen v prostem verzu brez rim in obsega štiri enote. Slog je tudi tu slovesen, s figurami ponaavljanja; vsebuje vrsto tujk, predvsem s področja fizike in tehnike; pri označeni ideji je razumljivo, da imajo sirene zlate glasove, da postanejo ceste čisto bele in da "duše prepleta kakor elektrika pričakovanje".

Ciklu *Alarm* je idejno in izrazno podobna bolj znana pesnitev *Ekstaza smrti*, le da ne govori o novi, temveč stari Evropi, ima torej idejno negativni predznak. To staro Evropo pesnik primerja s pekočim zahajajočim soncem, z umiranjem razkošne kraljice in s krvjo, ki preplavlja dotlej zeleno, sončno pokrajino in s krivdo obremenjene ljudi. Propad zahodne Evrope, ki ga je malo prej napovedal nemški filozof Oswald Spengler, pesnik Kosovel pojmuje hkrati v kulturološko-etičnem in sociološko-ekonomskem smislu. Svobodni verz je v tej pesnitvi tu pa tam obogaten z zunanji in notranji rimami, zanosni slog pa s ponavljalnimi figurami, zlasti z refrenom "Vse je ekstaza, ekstaza smrti".

Že iz tu odbranih in označenih socialnih pesmi je razvidno, da je bil Kosovel glasnik temeljitih

gospodarskih in družbenih sprememb, hkrati pa notranje boljšega človeka in etičnih razmerij med ljudmi. To človečansko nrvastveno sestavo v Kosovelovi sociologiji moramo danes poudariti toliko bolj, ker so jo zadnja desetletja mnogi nehote prezirali ali zavestno zamolčevali.

Ciklus pesmi o *Materi* je uglasbil Alojz Srebotnjak v vencu skladb za sopran in godala; ženski glas čustveno ustrezno in enakovredno podživlja vsakokratno pesnikov besedilo, mali orkester ga spremlja. Pesmi *Vse je tiho in Kličem vas* je komponiral Marjan Gabrijelčič za mešani zbor; v prvi skladbi je pričaral intimno razpoloženje poletnega jutra, druga mu je himničen klic po pravičnosti in ljubezni. Vilko Ukmar je segel po besedilu *Alarma*; s prepletanjem baritona in zbora ter ob sodelovanju orkestra, v katerem izstopajo trobila in tolkala, izraža njegovo delo zanos socialnega pričakovanja množic. Enak vokalni in instrumentalni sestav vsebuje daljša Srebotnjakova skladba po Kosovelovi *Ekstazi smrti*; nastala je pozneje kakor ciklus o *Materi* in je zato po izraznih sredstvih modernejša; tožeče partije skladbe posredujejo soprani in piščali, grozljive pa, ponekod v sunkovitih ritmihi, tolkala.

Kosovel spada med pesnike, na katerih besedila so najpogosteje komponirali, saj je po njih segalo ali vsaj seglo kar 50 skladateljev. Največkrat je pritegnil Ukmarja (32 pesmi), Srebotnjaka (15, med njimi ciklus *Mati* s 4 enotami) pa Simonitija in Lipovška (po 8), Merkušja (7), Pirnika (6) itd. Značilno je, da je njegova lirika najbolj vznemirjala in mikala njegove primorske rojake; z Vilkom Ukmarjem sta si bila celo vrstnika po letih in osebna znanca. Pri komponiranju so največkrat prihajale na vrsto naslednje pesmi: *Balada* (o brinovki, 9x) in *Pa da bi znal* (8x), *Bori*, *Kraška vas* in *Starka za vasjo* (po 5x), *Jesen in Glad* (po 4x), *Kraška jesen* in *Drevesa v dolini* (po 3x). Med navedenimi pesmimi prevladujejo pokrajinske impresije s Krasa, ki hkrati izražajo Kosovelovo otožnost, nemir, osamljenost in slutnjo smrti. Dve sta vedrejši, izpovedujeta ljubezensko hrepenenje ali željo po spopadanju z življenjem. V nekaterih pa se oglašča pesnikova narodna bolečina, predvsem pa prizadetost in protest ob družbenih krivicah. Spričo takšne tematike je razumljivo, da so skladatelji med možnimi sestavi najraje izbirali razne vrste zborov ali glas s klavirjem, redkeje pa so segali ob solih in zborih tudi po orkestrih.

Joža Mahnič
Ljubljana